

УДК 332.12:316.32

Скрипник Н.Є.

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНОЇ І КОНКУРЕНТНОЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ

Визначені основні етапи та наслідки розвитку глобальної економічної кризи для економіки України. Досліджено основні фактори, що вплинули на визначення конкурентоспроможності України в світових рейтингах. Запропоновані стратегічні напрями формування ефективної і конкурентної економіки України.

Ключові слова: ефективність, глобальна економічна криза, конкурентоспроможність, стратегія.

The main stages and effects of the global economic crisis on the economy of Ukraine are determined. The main factors that influence on the definition of Ukraine's competitiveness in the world rankings are investigated. The strategic directions to shape an efficient and competitive economy of Ukraine are suggested.

Keywords: efficiency, competitiveness, global economic crisis, strategy.

Процес глобалізації світового економічного простору характеризується зростанням взаємозалежністю і взаємопов'язаністю національних економік країн з різним рівнем соціально-економічного розвитку. Тому дедалі актуальнішим стає питання забезпечення ефективності і конкурентоспроможності національних економік як чинник стабільного розвитку та адаптованості до глобальних викликів сьогодення.

Процес глобалізації не тільки ускладнив світ, але й породив безліч проблем і загроз, з якими людство раніше не стикалося. Глобальна економіка все більш входить у зону невизначеності і перебуває під прискореним впливом кліматичних, технологічних, політичних, культурних та суто економічних змін, які є основною загрозою для стабільного розвитку та джерелом постійних збурень та потенційних ризиків. Глобальна фінансово-економічна криза 2008 року продемонструвала, що дестабілізація однієї складової світового господарства негативно впливає на інші її компоненти, а дисбаланс декількох складових, утворюючи синергетичний ефект, призводить до значних руйнівних наслідків за умов низької адаптивності економіки. Формування конкурентоспроможної та адаптивної до зовнішніх збурень національної економіки є головним завданням державної соціально-економічної політики, розв'язання якого потребує визначення ключових складових адаптивності, що відповідатимуть наявним і майбутнім викликам.

Вивченню питань структурної трансформації національних економік в умовах шокових впливів і негативних збурень, присвячено низку наукових досліджень, як вітчизняних так і зарубіжних вчених. А саме макроструктурній динаміці економіки у глобальному вимірі присвячені праці У.Бека, М.Кастельса, Д.Найта, В.М. Гейця, О. Білоруса, Я.А.Жаліла, О.А. Швиданенка, Б.Є.Кваснюка та ін.; ідентифікації структурних передумов конкурентоспроможності економіки – дослідження Світового економічного форуму, Світового банку, І.В. Крючкової, М.І. Скрипниченка, О. Скаленка.

Незважаючи на велику кількість робіт, присвячених дослідженню проблеми формування ефективної і конкурентної національної економіки, залишаються мало вивченими питання розвитку конкурентного потенціалу з адаптаційними потенціям.

Метою статті є визначення можливостей забезпечення конкурентоспроможності національної економіки в умовах глобальної економічної кризи.

Глобальнофінансово-економічна криза стала черговим викликом світовій цивілізації, обумовила невизначеність перспектив глобальної і національних економік, прискорила пошук шляхів модернізації суспільних систем. Криза виявила глибинні вади глобальної економічної моделі, сприяла усвідомленню необхідності системних змін світового і соціального порядку. Перші симптоми розвитку глобальних кризових процесів у 2007 році ознаменувалися переорієнтацією капіталу з розвинених країн до країн, що розвиваються, що спричинило стрибок фондового ринку України, приплив кредитів і відповідно зростання корпоративного зовнішнього боргу. Розігрів економіки за допомогою зовнішніх джерел створював ілюзію розвитку, оскільки сукупний попит все більше покривався імпортованими товарами і послугами [1, с. 204].

На початку 2008 року друга хвиля кризи дала поштовх до передислокації капіталу з фінансових ринків на сировинні, що призвело до стрибка цін на сировинні товари і сировинну корзину в цілому, посилення інфляційних процесів в багатьох країнах і, особливо в Україні.

Третя хвиля супроводжувалася банкрутством провідних світових фінансових компаній, падінням попиту та цін, входженням провідних ринкових економік у фазу стагнації. В Україні кризові процеси проявлялися через стрімке падіння експорт-орієнтованого виробництва, що супроводжувалося відпливом капіталу, скороченням коштів населення в банківській системі, девальвацією та кредитним колапсом.

Фінансові вливання, які становили у 2008 р. майже 1 трл. дол., не змогли витягнути з фінансової кризової прірви розвинені країни світу. Початок 2009 року ознаменувався небаченим раніше зниженням обсягів зовнішньої торгівлі, яка останні десятиріччя зростала досить динамічно. Розповсюдження фінансово-економічної кризи на реальний сектор економіки призвело до згортання виробництва та падіння ВВП у провідних країнах світу (табл. 1).

Падіння обсягів експорту більшості країн світу, спричинене скороченням світової торгівлі та зменшенням інвестиційного попиту через різке зниження кредитування та погіршення фінансово-економічного стану підприємств, є основним фактором зниження ВВП.

За даними Міжнародного валютного фонду за останні двадцять років економіка більшості країн світу зазнала спаду у 2008–2009 рр. Обсяг ВВП всіх країн світу зменшився на 0,7%, держав з розвинутою економікою на 3,7%, а саме США на 3,5%, країн зони Євро на 4,3%, Японії на 6,3%.

Розгортання світової фінансово-економічної кризи та поширення її негативних проявів на Україну виявило низку системних вад макроекономічної архітектури, яка досить хаотично формувалась останні роки без підтримки фундаментальних чинників економічної моделі. Українська економіка протягом 1999-2008 рр. демонструвала позитивну динаміку, з одночасним проявом ознак порушення макроекономічної рівноваги, оскільки зростання не зумовлювалося стабільними довгостроковими факторами [4]. На жаль економічне зростання було не результатом ефективної загальнодержавної політики, а дією сприятливих факторів ендогенного та екзогенного походження. Дані, репрезентовані на рис. 1 наочно підтверджують справедливність висловленого, а саме надвисока волатильність траєкторії макроекономічної динаміки не демонструє чітко окресленої домінанти розвитку, оскільки середньорічні темпи приросту ВВП коливаються від 5,2% у 2002 р. до 12,1% у 2004 р. і мають хвилювий характер

протягом 2005–2009 рр., що обумовлюється насамперед динамікою цін на основні групи товарів металургії. Найбільший спад економіки України відзначається у 2008–2009 рр., що співпадає з загальносвітовою тенденцією. Зростання експорту товарів і послуг обумовлював приріст ВВП в період з 2000–2004 рр. В 2005 р. основною рушійною силою зростання стало внутрішнє споживання, яке підтримувалося поживленням кредитування та соціальними виплатами. Падіння обсягів експортних операцій та внутрішнього попиту в 2008–2009 рр. стали основними причинами глибокого спаду ВВП України, що підтверджується даними репрезентованими на рис. 1.

Таблиця 1

**Динаміка та прогноз ВВП країн світу
(річний приріст, у відсотках до минулого року)**

Країни світу	Фактичні показники ВВП за роки, %										Прогноз	
	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2016	
Весь світ	2,6	4,9	4,6	5,3	5,4	2,8	-0,7	5,2	3,8	3,3	4,9	
Держави з розвинутою економікою у т.ч.	1,9	3,1	2,7	3,1	2,8	0,1	-3,7	3,2	1,6	1,2	2,7	
Сполучені Штати	2,5	3,5	3,1	2,7	1,9	-0,3	-3,5	3,0	1,8	1,8	3,4	
Зона Євро	0,7	2,2	1,7	3,2	3,0	0,4	-4,3	1,9	1,6	1,7	1,7	
Японія	1,4	2,7	1,9	2,0	2,4	-1,2	-6,3	4,4	-0,9	1,7	1,3	
Держави с формуючимся ринком та держави, що розвиваються у т.ч.	6,2	7,5	7,3	8,2	8,9	6,0	2,8	7,3	6,2	5,4	6,7	
Центральна та Східна Європа	4,8	7,3	5,8	6,4	5,5	3,1	-3,6	4,5	5,1	1,1	3,9	
СНД	7,7	8,1	6,7	8,9	8,9	5,3	-6,4	4,6	4,5	3,7	4,2	
Держави Азії, що розвиваються	8,1	8,5	9,5	10,3	11,5	7,7	7,2	9,5	7,9	7,3	8,6	

Складено та розраховано автором за даними [2,3]

Загострення світової конкуренції привело до втрати українськими експортерами ринків збуту. Падіння експортного виробництва негативно вплинуло на суміжні види економічної діяльності та економіку в цілому. Найбільш вразливими до дії кризових процесів виявилися будівництво, переробна промисловість і торгівля.

Економіка України виявилася дуже вразливою до нових зовнішніх шоків та нездатною до імпортозаміщення та розвитку внутрішнього ринку. Значний вплив капіталу, кредитний колапс банківської системи та дефіцит власних ресурсів не дозволили реальному сектору економіки інвестувати у підтримку виробництва і спровокували спад виробництва суб'єктів підприємницької діяльності, які працюють на внутрішній ринок.

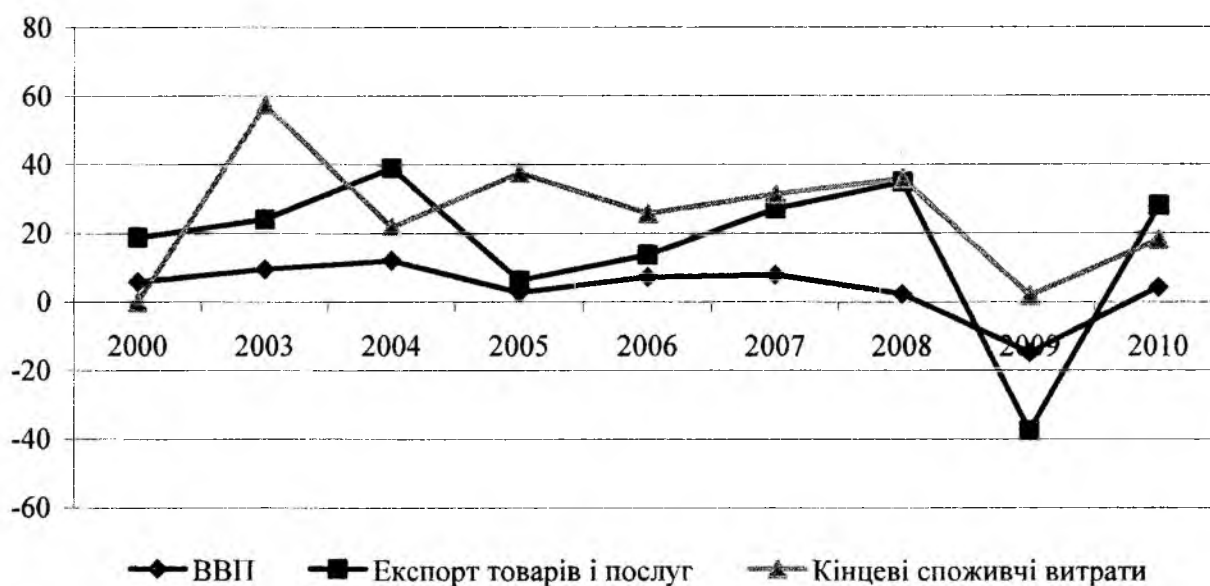

Рис. 1. Динаміка темпів росту ВВП, експорту товарів і послуг та кінцевих споживчих витрат за період з 2000 – 2010 рр. [складено та розраховано авторами за даними [4, с. 81; 5, с. 27, 30, 35]

Глобальні та локальні прояви фінансово-економічної кризи виявили неспроможність економіки України та відсутність системних механізмів підтримки фінансової стійкості як у банківській системі, так і у реальному секторі економіки. На сьогодні в Україні спостерігається не просто економічна криза, а крах існуючої моделі розвитку [4, с.87].

Економіка України продемонструвала неготовність до адекватної відповіді як на зовнішні, так і на внутрішні шоки в умовах постійного загострення глобальних викликів. Україна має значний промисловий і науковий потенціал, однак детермінанти її конкурентних переваг, тобто фактори виробництва, стан конкурентного середовища, стратегії підприємств, ще недостатньо розвинуті, що обумовлює низьку конкурентоспроможність вітчизняної продукції.

Національна конкурентоспроможність розглядається як здатність країни в умовах вільного ринку та справедливого розподілу суспільного продукту виробляти товари і послуги, що відповідають установленим міжнародним стандартам, і на цій основі підвищувати рівень реальних доходів населення та підтримувати його у довгостроковій перспективі [6, с.15]. Конкурентоспроможність національної економіки проявляється в здатності економічної системи забезпечувати соціально-економічну оптимальність за будь-яких впливів ендогенних та екзогенних факторів.

Економічне зростання та зростання добробуту, їх стійка позитивна динаміка є загально визнаними критеріями прогресу економіки і суспільства, а конкуренція в ринковій економічній системі – одна з фундаментальних складових ринкових сил, що забезпечують ефективне функціонування економіки. Тому можливість стабільного економічного зростання в Україні багато в чому буде залежати від того, наскільки ефективно в країні буде вирішуватися проблема підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Рейтинги країн за індексом глобальної конкурентоспроможності

GCI	2006-2007	2007-2008	2008-2009	2009-2010	2010-2011	2011-2012	Зміна рейтингу	
							2010-2011	2011-2012
Швейцарія	4	2	2	1	1	1	0	0
США	1	1	4	2	4	5	-2	-1
Німеччина	7	5	3	7	5	6	+2	-1
Китай	54	34	30	29	27	26	+2	+1
Естонія	25	27	32	35	33	33	+2	0
Польща	45	51	53	46	39	41	+7	-2
Росія	59	55	51	63	63	66	0	-3
Казахстан	50	61	66	67	72	72	-5	0
Україна	69	73	72	82	89	82	-7	+7
Грузія	85	90	90	90	93	88	-3	+5
Вірменія	81	89	90	97	98	92	-1	+6
Кількість країн учасниць	125	131	134	133	139	142		

Складено та розраховано автором за даними [7, 8]

У більшості існуючих світових методик визначення рівня конкурентоспроможності економічне зростання вважається метою і критерієм розвитку конкурентоспроможності країни. Але на думку багатьох науковців сьогодення, кількісне економічне зростання не є метою розвитку економіки країни. На Всесвітньому економічному форумі у 2001 році конкурентоспроможність була визначена, як здатність країни досягати постійних високих темпів зростання ВВП на душу населення [7].

У міжнародних рейтингах конкурентоспроможності Україну традиційно зараховують до країн, які розвиваються та характеризуються підвищеною політичною і економічною нестабільністю, несприятливим інвестиційним кліматом і високими ризиками господарської діяльності.

За даними рейтингової оцінки глобальної конкурентоспроможності Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) протягом 2004–2006 рр. позиції України посилилися і вона піднялася у рейтингу з 86 до 69 місця, а за 2007–2011 рр. втратила 20 позицій у рейтингу, опустившись на 89 місце у 2010 р із 139, і піднялася на 7 позицій у 2011 р., зайнявши 82 місце із 142 [8, 9]. Рейтинги глобальної конкурентоспроможності України, деяких пострадянських країн та світових лідерів у 2006–2011 рр. репрезентовані таблиці 2.

Побудований за методологією Всесвітнього Економічного Форуму, індекс глобальної конкурентоспроможності є інструментом, за допомогою якого можна оцінити відносно сильні і слабкі сторони національної економіки й порівняти їх з іншими країнами.

В таблиці 3 репрезентовані результати України за основними складовими індексу глобальної конкурентоспроможності Україна в 2010 р в порівнянні з 2009 р. та докризовим 2007 р. [7, 8].

Результати дослідження доводять, що Україна втратила позиції за всіма трьома групами складових рейтингу конкурентоспроможності порівняно з докризовим 2007 р.: базовими вимогами (з 86 місця на 98); підсиловачами ефективності (з 58 місця на 74); та факторами інноваційного розвитку (з 66 місця на 93).

Зміна рейтингу України та складових GCI

Індекс глобальної конкурентоспроможності та його складові	2008-2009 (за результатами 2007 р.)	2010 - 2011 (за результатами 2009 р.)	2011 – 2012 (за результатами 2010 р.)	Зміна позицій України в порівнянні з	
				докризовим 2007 р.	2009 р.
GCI	72	89	82	-10	7
Основні вимоги (40,0%)	86	102	98	-12	4
Державні та приватні інституції	115	134	131	-16	3
Інфраструктура	79	68	71	8	-3
Макроекономічна стабільність	91	132	112	-21	20
Охорона здоров'я та початкова освіта	60	66	74	-14	-8
Підсилювачі ефективності (50,0%)	58	72	74	-16	-2
Вища освіта та професійна підготовка	43	46	54	-11	-8
Ефективність ринку товарів	103	129	129	-26	0
Ефективність ринку праці	54	54	61	-7	-7
Рівень розвитку фінансового ринку	85	119	116	-31	3
Оснащення новітніми технологіями	65	83	82	-17	1
Розмір ринку	31	38	38	-7	0
Фактори інновацій та розвитку (10,0%)	66	88	93	-27	-5
Рівень розвитку бізнесу	80	100	103	-23	-3
Інновації	52	63	74	-22	-11

Україна покращила свої результати порівняно з минулим роком за показниками макроекономічної стабільності на 20 пунктів, зайнявши 112 місце проти 131. Невтішні результати за даною детермінантою конкурентоспроможності обумовлені незадовільним платіжним балансом, високим рівнем доларизації економіки та високим ризиком суверенного дефолту. Негативно впливають на рівень конкурентоспроможності України такі чинники, як рівень розвитку інституцій (131 місце, що на чотири позиції вище минулого року), що пов'язано з недостатнім захистом прав власності на землю, практикою ігнорування та невиконання норм законодавства, низьким рівнем державного управління в Україні, високим рівнем бюрократизації та неефективністю державних фінансів, надмірною політичною залежністю судової системи. Втрата позицій за складовою ефективність ринку товарів (129 місце, рейтинг не змінився порівняно з минулим роком) свідчать про проблеми в розвитку конкуренції на внутрішньому ринку, які обумовлені втручанням держави в роботу ринків, нерівномірним розподілом податкового навантаження. Низький рівень розвитку фінансового ринку (116 місце, рейтинг вищий на

три позиції порівняно з минулим роком) є доказом недосконалості фінансової системи формувати ринково-кредитні потоки у секторах економіки відповідно до цілей державної економічної політики. Погіршення позицій України порівняно як з 2009 р., так і докризовим 2007 р. визначається за такими складовими, як інноваційний розвиток, охорона здоров'я та початкова освіта, ефективність ринку праці, вища освіта та професійна підготовка, розвиток бізнес-процесів.

Нажаль протягом 2004-2011 рр. Україні не вдалося посилити свої позиції у світових рейтингах оцінки глобальної конкурентоспроможності. Економічна політика України неоліберального типу залишила поза увагою фундаментальні основи розвитку економіки в умовах ринку. Тому з метою подолання негативних тенденцій розвитку національної економіки необхідно переглянути концептуальні засади економічної політики на принципово іншій, ліберально-демократичній основі. Економічні реформи мають включати системні заходи, спрямовані на створення сприятливого середовища ведення бізнесу; забезпечення довгострокової фінансової стабільності; підвищення ефективності державного управління; розвиток конкуренції на внутрішньому товарному ринку.

В умовах загострення глобальної конкуренції, наростання стратегічних викликів суспільству та економіці України зростає необхідність дослідження національної конкурентоспроможності як процесу, що відбувається під впливом цілої сукупності факторів, які постійно розвиваються та змінюються.

Сучасний стан глобальної економіки характеризується посиленням ризиків повторення глобальної рецесії. Джерелом таких ризиків є передусім економічні процеси у розвинутих країнах – США та ЄС. Значна частина міжнародних експертів оцінює ймовірність повторення рецесії у США у 30 – 50 %. Зрозуміло, що економічні процеси у розвинутих країнах знаходяться за межами можливостей управління з боку України як країни з невеликою відкритою економікою. Таким чином, Україна не має змоги уникнути глобальної рецесії. Тому пріоритетами антикризової економічної політики повинні бути перш за все створення на державному рівні ефективної системи моніторингу тенденцій розвитку глобальної економіки та розроблення заходів пом'якшення наслідків для України глобальної рецесії у разі її настання. Така система повинна бути покладена в основу державної стратегії забезпечення національної економічної безпеки. На національному рівні повинен бути створений ефективний інституційний механізм моніторингу та управління стосовно глобальних економічних викликів, ризиків та загроз.

Ключовими орієнтирами структурної модернізації економіки України мають стати:

- усунення накопичених структурних диспропорцій;
- цілеспрямоване формування майбутніх структурних характеристик економічної й фінансової систем на основі врахування майбутніх ризиків і тенденцій розвитку;
- формування захисних і стабілізаційних антициклічних механізмів та дієвих важелів управління економічною системою, що дозволить забезпечити сталий та збалансований економічний розвиток.

Для реалізації моделі послідовної структурної модернізації національної економіки через важелі податкової, грошово-кредитної, валютної та зовнішнь-торговельної політики належить виробити механізми забезпечення дієвості економічної політики держави.

Механізми підвищення конкурентоспроможності національної економіки та створення міцної бази для її стійкого динамічного розвитку лежать у площині реалізації системних структурних перетворень. Структурна трансформація національної економіки має бути спрямована на максимально ефективне використання всіх видів економічних ресурсів. Це вимагає реалізації активної та послідовної інноваційно-інвестиційної

політики, розбудови національної інноваційної системи, удосконалення структури економіки в напрямі розширення високотехнологічних виробництв обробної промисловості, телекомунікаційних, фінансових та бізнесових послуг, розвитку високоінтелектуального людського капіталу.

Література:

1. Економіка України: шокові впливи та шлях до стабільного розвитку / О.Г. Білоцерківець, Т.В. Бурлай, Н.Ю. Гончар та ін. ; за ред. д.е.н. І.В. Крючкової ; НАН України ; Ін-т екон. та прогнозув. – К., 2010. – 480 с.
2. Перспективы развития мировой экономики. Сентябрь 2011. Замедлени ероста, увеличение рисков. Международный Валютный Фонд. Электронный ресурс . – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2011/02/pdf/textr.pdf>.
3. Бюллетень «Перспективы развития мировой экономики». Бюллетень основных прогнозов ПРМЭ. Международный Валютный Фонд. Электронный ресурс . – Режим доступа: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2011/02/pdf/textr.pdf>.
4. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь. / за заг. ред. В.М.Гейця та ін. . – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
5. Статистичний щорічник України за 2010 рік/ за ред. О.Г.Осауленко, відп. за вип. Н.П.Павленко . - Державна служба статистики України. –К.: ТОВ «Август-Трейд», 2011. – 560 с.
6. Конкуентоспроможність національної економіки / Бабак А.В., Биконя С.Ф., Болховітінова О.Ю., и др. ; за ред. Б.Є.Кваснюка. – К.: Ін-т екон. та прогнозув., 2006. – 96 с.
7. Всесвітній економічний форум (WEF) (The Global Competitiveness Report/ - Oxford University, 2001. Электронный ресурс . – Режим доступа: <http://www.weforum.org/pdf/GCR09/GSR20092010fullreport.pdf>.
8. The Global Competitiveness Report 2011 Электронный ресурс . – Режим доступа: <http://www.weforum.org/pdf/GCR09/GSR20092010fullreport.pdf>.

*Рекомендовано до публікації
д.е.н., проф. Хамініч С.Ю. 03.03.2012*

*Надійшла до редакції
06.03.12*